

Analyse

Het psalmenoproer

De Arbeiderspers, 2006. 288 blz. ISBN 9029564083 € 18,95

door Reyer Kraan

Het verhaal

Maarten 't Harts historische roman beschrijft in grote lijnen het leven van Roemer Stroombreker van zijn negende tot zijn eenentachtigste jaar (1739-1811). Roemer is een welgestelde reder in Maassluis, een gematigd man en zeker geen sleutelfiguur in het curieuze psalmenoproer dat in 1775-1776 plaatsvond in het vissersdorp. Door de kerkelijke autoriteiten was in 1773 een nieuwe psalmberijming ingevoerd. Daarbij hoorde ook een nieuwe, snellere manier van zingen. Toen die in Maassluis op proef zou worden ingevoerd, verzette de meerderheid van de conservatieve vissersbevolking zich heftig. Het kerkelijke conflict groeide uit tot een ware volksopstand. Een grote menigte 'toonmuiters' trok plunderend langs de huizen van de notabelen. Met een bataljon soldaten moest de baljuw van Delft de orde herstellen. Het was echter evident dat veel dieper zittende grieven tegen de autoriteiten over armoede en werkloosheid zich in de opstand ontladden.

Roemers leven werd voor het grootste deel getekend door een heel ander conflict. Ingrijpend standverschil had een duurzame relatie onmogelijk gemaakt met zijn grote jeugdliefde Anna Kortsweyl. Wel verwekte hij een zoon bij haar - zijn vaderschap bleef geheim - maar de jongen haatte zijn biologische vader, hoewel die graag een band met hem wilde opbouwen. Het conflict blijft onopgelost in het verhaal.

Personages

Eigenlijk komt in de roman maar één personage behoorlijk uit de verf: hoofdpersoon Roemer Stroombreker, een echte Maarten 't Hart-figuur, in menig opzicht verwant aan de auteur. Typisch voor Roemer zijn zijn passie voor klassieke muziek, liefde voor de natuur en onvermoeibare bijbelkritiek (zie ook de paragraaf 'Thematiek'). Nauw met de autobiografie van 't Hart verbonden zijn ook Roemers lijden aan slapeloosheid, zijn

afkeer van roken en van geweld. Roemer is zachtmoedig van aard, vermijdt het liefst conflicten en is zeer sociaal voelend. Maar hij is geen krachtige figuur: altijd haalt hij bakzeil als het erop aankomt, zwicht hij voor de omstandigheden en zet niet door ten aanzien van wat hem werkelijk gelukkig zou kunnen maken.

Kenmerkend voor Roemer als romanpersonage is verder zijn latere zelfinzicht dat hij zijn vrouw Diderica tekort heeft gedaan en zijn bij Anna verwekte zoon Gilles de waarheid had moeten vertellen over het vaderschap. Ten aanzien van zijn zoon demonstreert Roemer overigens een opmerkelijk gebrek aan werkelijkheidszin. Als hij voor het eerst pijnlijk ervaart dat zijn zoon hem haat, troost hij zich met de gedachte: 'haat was duizendmaal beter dan onverschilligheid. Haat kon omslaan in genegenheid' (p. 77). Na alle ellende die hij van Gilles heeft meegemaakt droomt hij er toch nog van dat zijn zoon hem zal opvolgen in de zaak, een succesvol reder en zelfs schepen of burgemeester kan worden. Geen wonder dat Roemer zelf zich niet als een krachtig bestuurder met duidelijke standpunten laat kennen.

Anna Kortsweyl, het achterbuurtmeisje met de donkere ogen en de rode krullen, is Roemers grote liefde vanaf zijn prille jeugd. Binnen de maatschappelijke context van die tijd was een duurzame relatie uitgesloten. Anna trouwt dan met de haringvisser Grubbelt Heldenwier, die op een van Roemers boten vaart, een plichtmatig huwelijk dat kinderloos blijft. Een onverwachte wilde vrijage met Roemer resulteert in de geboorte van Gilles. Roemer zorgt discreet voor de kraamkosten en enige alimentatie. Pas als hij weduwnaar is geworden en Anna is gescheiden van tafel en bed, ontstaat er ruimte voor regelmatig contact: Anna wordt huishoudster bij Roemer. Na de dood van Grubbelt hertrouwt hij met haar, een stap waar het hele dorp schande van spreekt.

Gilles Heldenwier is een geval apart. Om onverklaarbare redenen koestert hij van jongs af aan een onverzoenlijke haat jegens zijn omgeving. Thuis wordt het door zijn toedoen een hel. Al vroeg staan vader en zoon elkaar naar het leven. Hij weigert pertinent, zoals zijn vader wil, te gaan varen. Door bemiddeling van Roemer krijgt hij een opleiding als scheepstimmerman en wordt een prima vakman.

Gilles' haat geldt in het bijzonder de gevestigde orde, de autoriteiten, en dus ook zijn biologische vader. Die lijdt, versterkt door eigen kinderloosheid, erg onder het ontbreken van contact. 'Elke dag weer drong zich [bij Roemer] het verstikkende verlangen op om een glimp van hem op te vangen' (p. 59). Maar elke ontmoeting leidt tot een heftige confrontatie. Gilles loopt voorop bij het psalmenoproer en later bij de twisten tussen prinsgezinden en patriotten. Hij wordt voor twaalf jaar verbannen. Wanneer Roemer hem uit zijn gevangenschap probeert te bevrijden slaat Gilles zijn vader bewusteloos. En bij hun laatste, volstrekt onverwachte ontmoeting – Roemer is dan 81, Gilles 54 – etaleert Gilles de 'nog altijd door niets getemperde haat van jaren her' (p. 280).

Thematiek

Tal van bekende thema's uit vorig werk van Maarten 't Hart komen ook in *Het psalmenoproer* voor. Bijvoorbeeld: de onvolkomenheid van het huwelijk (zowel het huwelijk van Roemer en Diderica als van Anna en Grubbelt is een mislukking), de eenzaamheid van het individu en de mens die zichzelf een raadsel is (beide zeer toepasselijk op Roemer). Daarnaast bevat de roman, hoewel spelend in de achttiende eeuw, thematisch onmiskenbaar toespelingen op de actualiteit, zoals: sluimerende onlustgevoelens die bij een willekeurige aanleiding exploderen en het verschijnsel dat tegenwoordig 'zinloos geweld' heet.

Maar veruit het belangrijkste in de thematiek is de bekende Maarten 't Hart-vraag of de mens iemand anders kan worden dan hij is. Hoofdpersoon Roemer wil eigenlijk geen reder worden maar heeft zijn hart verpand aan de muziek. Hij had nooit met Diderica willen trouwen: Anna blijft levenslang zijn grote liefde. Dolgraag had hij een betrokken vader willen zijn voor zijn buitenechtelijke zoon maar de omstandigheden laten dat niet toe. Hij verricht zijn bestuurlijke activiteiten met weinig animo: hij voelt zich het meest thuis in de natuur. Het liefst had hij niets met de kerk te maken maar zijn maatschappelijke positie verplicht hem om regelmatig in de officiële redersbank plaats te nemen. Zelfs zou hij graag iets hebben van het rebelse elan van de oproerkraaiers: 'Ik wou dat ik, toen ik zo oud was, in opstand was gekomen. Waarom heb ik me in godsnaam laten knechten?' (p. 204).

Dit thema wordt door verschillende motieven ondersteund. Al in het eerste hoofdstuk etaleert de dan negenjarige Roemer er minstens drie: zijn passie voor (klassieke) muziek, zijn grote belangstelling voor biologie en zijn kritische houding tegenover de bijbel. De kleine Roemer kan de slaap niet vatten omdat hij overweldigd is door een concert dat hij heeft bijgewoond. Als hij later op het kerkorgel een stuk van Bach hoort spelen, is

dat 'muziek die zijn hele leven op z'n kop zette' (p. 52). Elke mogelijkheid grijpt hij aan om buiten Maassluis – bepaald niet zijn favoriete woonplaats – concerten bij te wonen. In Den Haag beluistert hij de 'magische menuetjes' van Mozart (p. 64). In Rotterdam wordt hij eerst 'recht in het hart getroffen' door de muziek van Couperin (p. 138) en later door het werk van de jonge Beethoven. Muziek beurt hem op, maakt hem een ander mens.

Al jong heeft Roemer een formidabele kennis van flora en fauna. Als tienjarige heeft hij bijvoorbeeld alle dieren die in de bijbel voorkomen onderstreept om te weten hoeveel erin staan. Later observeert hij bij voorkeur het gedrag van vogels, zowel tijdens zijn wandelingen als wanneer hij tijdens vergaderingen of in het café door het raam naar buiten tuurt. Dat interesseert hem pas écht. Maar ook van de flora is hij perfect op de hoogte. Zelfs tijdens de eenmalige onstuimige vrijpartij met Anna in de berm van de dijk hoort hij 'het suizelen van de wind tussen de stengels van vossenstaart en ijle dravik en zwarte zegge' (p. 47). En na het orgasme blijft hij liggen 'tussen de pijpenstrootjes, het tandjesgras en de hazenstaartjes' (p. 48).

In het eerste hoofdstuk van de roman gebruikt de kleine Roemer de slapeloze uren ook om te piekeren over het bijbelverhaal van de ark van Noach. Er was zijns inziens volstrekt onvoldoende ruimte om van alle diersoorten een paartje te bergen. En hoe konden bijvoorbeeld zeehonden en slakken de ark tijdig bereiken? Hoe hadden verder vissen en vlinders zo'n langdurig verblijf binnenshuis kunnen overleven? Dit is nog maar een begin. Later stapelen in gesprekken en bespiegelingen de kritische vragen zich op. Afkeer van de kerk en scherpe bijbelkritiek lopen als een rode draad door de roman.

Titel en motto's

Het psalmenoproer in Maassluis – voor het eerst zo genoemd op pagina 158 – vond plaats in 1775 en 1776. Dat ligt precies in het midden tussen het historisch begin- en eindpunt van het verhaal, respectievelijk 1739 en 1811. Het staat zowel in de tijd als binnen de romanconstructie centraal. Maar er is een uitvoerige voor- en nageschiedenis, waarin onder andere het verval van de beug- en haringvisserij, de oorlogen met Engeland, de strijd tussen patriotten en prinsgezinden en de Franse overheersing veel aandacht krijgen. Daarnaast steunt de roman in belangrijke mate op het liefdesverhaal van Roemer en Anna en hun omgang met hun zeer grillige zoon Gilles.

Structuur en techniek

In 37 hoofdstukken met titel wordt het verhaal chronologisch verteld. Het vertelperspectief is personaal vanuit Roemer. De eerste 36 hoofdstukken zijn kort, met een gemiddelde omvang van zeven pagina's. Ze bestrijken een periode van 48 jaar (1739-1787), een periode die doorlopen wordt met bescheiden tijdsprongen. Daardoor valt het laatste hoofdstuk des te meer op: het speelt 24 jaar later dan het voorafgaande en is opvallend lang (twintig pagina's). Het lijkt te fungeren als een lange epiloog.

Blijkens Maarten 't Harts 'Verantwoording' achter in het boek (p. 285) was het zijn streven een 'documentaire roman' te schrijven,

Maarskaterin

waarin hij zich zo nauwkeurig mogelijk aan de historische feiten en situaties wilde houden. Vandaar oude beelden van Maassluis voorin de roman, uitvoerige citaten uit notulen, pamfletten en preken, brede uiteenzettingen over alle aspecten van de haring- en kabeljauwvisserij en – *last but not least* – tot op de datum nauwkeurige dateringen. Toch heeft 't Hart ook zijn fantasie af en toe onmiskienbaar vrij spel gegeven en de plot met zijn eigen vondsten verrijkt.

Taal en stijl

Op stilistisch gebied is het meest opmerkelijke in *Het psalmenoproer* het sterk archaïsche taalgebruik. Er zijn uitvoerige citaten uit authentieke stukken. Bewust heeft 't Hart er blijkens de Verantwoording voor gekozen die oude teksten niet in hedendaags Nederlands om te zetten: 'Ze geven de sfeer van die tijd. Bovendien heb ik een groot zwak voor dat ouderwetse 'aalgebruik' (p. 285).

Maar het archaïsche taalgebruik beperkt zich niet alleen tot de citaten. De hele roman is geschreven in een deftige, gedragen stijl, doorspekt met een grote hoeveelheid oude woorden en uitdrukkingen, in belangrijke mate ontleend aan het Frans. Zo schiep 't Hart een sterk archaïsch gekleurde mengtaal – bepaald geen achttiende-eeuws – die vooral niet 'eigentijds upgejazzt' moest worden (...) vanwege het documentaire karakter van mijn roman' (p. 287). Optimistisch voegt de auteur er aan toe: 'Vrijwel alle toenmaals gebruikelijke woorden en uitdrukkingen zijn overigens in de *Van Dale* te vinden' (p. 287).

Het is waar dat veel vreemde woorden duidelijk worden uit de context of te vinden zijn in *Van Dale*. Voor heel wat woorden is de lezer echter aangewezen op het tientallen delen tellende WNT ('Woordenboek der Nederlandsche Taal'). Maar zelfs het WNT bevat niet alle oude woorden die 't Hart gebruikt. Wat bijvoorbeeld een 'omtoor' en een 'inbakker' waren, legt 't Hart zelf uit in een interview met *Knack* (30 augustus 2006): de omtoor was een (wees)jongen van dertien à vijftien jaar die mocht helpen bij het uitzetten van de vislijnen en het van de haken afhalen van de gevangen vis; op z'n zestiende kon hij inbakker, matroos, worden. Maar bij tal van andere woorden blijft het raden.

Ondanks 't Harts overtuiging dat zijn archaïsche pseudo-achtttiende-eeuwse taal niet 'eigentijds upgejazzt' mag worden, zijn er nogal wat moderne woorden en uitdrukkingen. Een paar willekeurige voorbeelden: 'overheidsbemoeienis' (p. 58), 'schaalvergroting' (p. 70), 'pissnijdig' (p. 158), bijbelverhalen 'waar geen moer van kan kloppen' (p. 195) en 'rinkelrooiers' (schavuiten) die over een 'harde kern' beschikken (p. 197). Het is een bescheiden selectie van woorden en uitdrukkingen die zeker in de achttiende eeuw niet gebruikt werden.

Prachtig zijn de namen die 't Hart voor zijn personages heeft gevonden. Roemer Stroombreker, Anna Kortsweyl, Diderica Croockewerff, Grubbelt en Gilles Heldenwier en Lambregt Schelvisvanger zijn maar een paar van die verrassende vondsten. Dit Mozart wordt verbasterd tot 'Moot Sart' (p. 76) en Bach welken wordt omgedoopt als 'Hansie Peek' (p. 82) valt daarbij niet mee. Maar in de toon

Reacties

Het psalmenoproer werd over het algemeen in de literaire kritiek welwillend ontvangen. Echt negatieve recensies ontbraken. Wel traden er twee opvallend positieve recensenten naar voren. Jeroen Vullings noemde in *Vrij Nederland* (2 september 2006) *Het psalmenoproer* een 'magnifieke roman'. Hij typeerde Maarten 't Hart als 'een der groten'. Arie Storm was in *Het Parool* (24 augustus 2006) zelfs bepaald euforisch. 'Ongelooflijk ontroerend' vond hij de roman. 'De bijna soapachtige ontwikkelingen worden door Maarten 't Hart meer dan uitstekend uitgewerkt'; 'ijzersterk'. En hij besloot: 'Maarten 't Hart is een geweldige vakman, maar hij is meer dan dat. Hij is ook een groot kunstenaar.'

Maar de meeste critici waren terughoudender in hun reacties. Ze beoordeelden het boek gematigd positief: waardering maar ook de nodige kritische kanttekeningen. Representatief voor hen is het oordeel van Mark Cloostermans in *De Standaard* (1 september 2006): 'Onmiskienbaar is het metier waarmee 't Hart deze historische roman heeft geschreven. Toch is dit geen hoogtepunt in zijn oeuvre. De anekdote van het oproer is maar matig interessant. De schrijver spurt met zevenmijlslarzen door de jaren en de nevenpersonages zijn zonder uitzondering lege hulzen, waardoor inleving moeilijk wordt. Je neemt kennis van wat er gebeurt, al raak je er niet opgewonden van.'

In dezelfde geest besprak Max Pam de roman in *HP/De Tijd* (8 september 2006). Ook Pam toonde waardering voor 't Harts vakmanschap maar beschouwde de roman toch niet 'als een

ADVERTENTIE

Club
SCHRIJVEN

Voor lezers
die schrijven

De grootste schrijfclub van Nederland, voor iedereen die plezier heeft in (re)creatief schrijven. Al dan niet literair.

Word lid – profiteer van 6 x Club Schrijven Magazine per jaar en een uitgebreide website. Surf naar www.clubschrijven.nl en kies Kiosk, of bel 020- 625 4141.

Club Schrijven: van inspiratie tot publicatie.

DISCUSSIETIPS

Onderstaande discussietips bieden mogelijke aanknopingspunten voor de bespreking van *Het psalmenoproer*. Een aantal vragen komt ook aan de orde in de analyse. Dat biedt de mogelijkheid uw eigen mening of de meningen binnen de leeskring te vergelijken met de hier aangeboden interpretatie.

1. Blijkens een interview in *Knack* (30 augustus 2006) heeft Maarten 't Hart flink gesteggeld met zijn uitgever over het taalgebruik: 'Mijn uitgever wou al die mooie uitdrukkingen schrappen wegens te lezer-onvriendelijk. Maar ik heb keihard geïnsisteerd dat ze erin moesten, want anders klopt het tijdsbeeld niet meer.' Wat is uw mening op dit punt?
2. Over hoofdpersoon Roemer wordt nogal verschillend geoordeeld. Wineke de Boer noemde hem in de *Volkskrant* (25 augustus 2006) 'een wat bleke figuur', 'een brave, sympathieke buurman' aan wie je je 'na een tijdje begint te ergeren'. Arie Storm daarentegen vond Roemer, 'tussen zijn gevoelens en zijn verstand heen en weer geslingerd, werkelijk aangrijpend' (*Het Parool*, 24 augustus 2006). Wat is uw kijk op Roemer Stroombreker?
3. Vindt u dat de titel de inhoud van de roman voldoende dekt? Of vindt u dat andere ontwikkelingen of andere gebeurtenissen dan het psalmenoproer van 1775/1776 meer aanspraak mogen maken op de titel? Zo ja, welke?
4. Maarten 't Hart benadrukt in zijn Verantwoording (pagina 285 en volgende) heel sterk het documentaire karakter van zijn roman. Toch komen er wel gebeurtenissen en situaties in de roman voor die nogal onwaarschijnlijk lijken. Welke zaken waren voor u onwaarschijnlijk?
5. In hoeverre deelt u de mening van Max Pam in *HP/De Tijd* (8 september 2006) dat in *Het psalmenoproer* een overmaat aan documentatie het verhaal schade doet? Als u het met Pam eens bent, welke zaken zouden gemist kunnen worden?
6. Maarten 't Hart staat bekend om zijn kritische houding tegenover de kerk en het geloof. Uit welke gebeurtenissen en beschrijvingen in de roman blijkt deze houding?
7. Wat is volgens u de functie van en hoe beoordeelt u het opvallend lange en veel later spelende slothoofdstuk?
8. Hoe beoordeelt u de relatie tussen vader en zoon? In hoeverre vindt u de ontwikkelingen in hun relatie (literair) bevredigend?

van zijn beste boeken'. Pams voornaamste bezwaar gold de overmaat aan documentatie: 'Daardoor komen juist de personages er wat bekaaid van af. Regelmatig raakt het werkelijke drama van de roman – de driehoek van Roemer, Anna en hun buitenechtelijke zoon – op de achtergrond door de pogingen van 't Hart om alles historisch te laten kloppen. Soms zou je meer psychologie en minder geschiedenis willen.'

Ook Rob Schouten plaatste in zijn recensie in *Trouw* (9 september 2006) nogal wat kritische accenten. Volgens hem was *Het psalmenoproer* een roman 'die het niet van psychologische karakterschildering moet hebben maar voornamelijk van de couleur locale'. 'Veel avontuur en sappige milieuschilderingen, weinig diepte.' Zijn conclusie: 'Dit is dan ook minder een historische roman dan een verklede en bepruikte hedendaagse roman, waarin Maarten 't Hart als vanouds zijn stokpaardjes berijdt: klassieke muziek, biologie en bijbelkritiek. Maar een echt, borend inzicht in de 18de eeuw der kleine luiden, nee, dat komt er niet van.'

Voor wie meer wil weten

- Boer, Wineke de. 'Smuigerdjes en lichtgeraakte loenen'. In: de *Volkskrant*, 25 augustus 2006.

- Cloostermans, Mark. 'Doe de twist'. In: *De Standaard*, 1 september 2006.
- Luis, Janet. 'Wat komt, komt meestal te laat'. In: *NRC Handelsblad*, 25 augustus 2006.
- Pam, Max. 'Van smuigerdjes en rinkelrooiers'. In: *HP/De Tijd*, 8 september 2006.
- Schouten, Rob. 'Maarten 't Hart met pruik'. In: *Trouw*, 9 september 2006.
- Storm, Arie. 'Terug in de tijd in Maassluis'. In: *Het Parool*, 24 augustus 2006.
- Vullings, Jeroen. 'Religieuze kolder ten top'. In: *Vrij Nederland*, 2 september 2006.

Win een Maarten 't Hart Boekenpakket!

Doe mee aan de prijsvraag *Zoek het Boek elders* in dit nummer en u maakt kans op een pakket met een roman van Maarten 't Hart, waaronder uiteraard *Het psalmenoproer*.